

Variantti-kollokvio 2024: Filologian jäljillä

Variantti-verkoston XV vuosikollokvio

Perjantaina 16. 2. 2024

Musica (M), Boombox, Seminaarinkatu 15, Jyväskylä

OHJELMA

- 13.15–13.30 Avaus
- 13.30–14.00 **Maria Lehtonen:** Westhin koodeksin tekijöiden jäljillä –
käsialojen erottelusta ja tunnistamisesta kielenpiirteiden erotteluun
- 14.00–14.30 **Matti Peikola:** Filologia historiatietoisuutena:
huomioita englanninkielisten tekstieditioiden ”filologisuudesta” uuden
ajan alkupuolella
- 14.30–15.00 **Taneli Puputti:** “...disseminatae in omni Europa sunt...” –
Flavio Biondon (1392–1463) Decades-teoksen säilyneet käsikirjoitukset
- 15.00–15.30 Kahvitauko
- 15.30–16.00 **Susanna Niiranen:** Kun Ranskassa ihailtiin suomalaisfilologeja.
Oksitaani ja suomi: filologian yhdistämät, kielipolitiikan erottamat
- 16.00–16.30 **H. K. Riikonen:** Arthur Långfors keskiajan ranskalaisten tekstien
tutkijana ja julkaisijana
- 16.30–17.00 **Minna Seppänen:** Klassillinen filologia opettajan näkökulmasta –
kenelle, miksi ja miten?
- 17.00–17.30 Lopetus

Järjestelytoimikunta:

Sakari Katajamäki, Hanna-Mari Kupari, Henrik Roschier ja Heli Valtonen.

ABSTRAKTIT

Maria Lehtonen

Westhin koodeksin tekijöiden jäljillä – käsialojen erottelusta ja tunnistamisesta kielenpiirteiden erotteluun

Esitelmässäni kerron Westhin koodeksista tekemäni paleografisen analyysin vaiheista ja sen tulosten hyödyntämisestä eri kirjoittajien kielenpiirteiden analysoinnissa. Westhin koodeksi on yksi vanhimmista ja merkittävimmistä kirjasuomea edustavista dokumenteista. Rauman kappalaisen ja koulumestarin Mathias Westhin (–1549) mukaan nimetty käsikirjoitus sisältää useita eri tekstejä ja käsialoja, ja se on kirjoitettu pääosin 1540-l:lla. Käsikirjoituksen eri kirjoittajien osuudet ovat eroteltavissa käsialojen ja teoskokonaisuuden eräiden materiaalistien piirteiden perusteella. Aiemmissä tutkimuksissa koodeksin käsialoja on tarkasteltu pääpiirteissään, mutta niistä ei ole tehty yksityiskohtaista paleografista analyysia.

Tutkimuksessani olen tunnistanut eri kirjoittajien osuudet, minkä perusteella tarkastelen myös kunkin kirjoittajan käyttämää kieltä ja vertaan sitä muiden kirjoittajien käyttämään kieleen. Tutkimuksessani pohdin, missä määrin ja milloin kielellistä variaatiota voidaan pitää yksittäisten kirjoittajien kynästä juontuvana ja milloin useamman kirjoittajan kielen piirteiden sekoittumisena esimerkiksi kopiointiprosessien myötä. Merkittävän käsikirjoituksen tutkimus tarkentaa myös kuvaamme vanhimmasta kirjasuomesta. Tutkimuksen perusteella voidaan arvioida, mitkä ovat sellaisia kielenpiirteitä, joihin kannattaa kiinnittää huomiota, kun arvioidaan painettujenkin teosten kielen variaatiota, jonka taustalla voi olla useita eri kirjoittajia.

Maria Lehtonen toimii Vanhan kirjasuomen sanakirjan päätoimittajana ja on jatko-opiskelija Turun yliopisto suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineessa.

Susanna Niiranen

Kun Ranskassa ihailtiin suomalaisfilologeja Oksitaani ja suomi: filologian yhdistämät, kielipolitiikan erottamat

Esitelmä käsittelee suomalaisen romaanisen filologian varhaisvaiheita, missä keskiaikaisen, oksitaaninkielisen kirjallisuuden tutkimisella ja editoimisella oli merkittävä rooli. (Muinais)oksitaania pidettiin tärkeänä, olihan se yksi Euroopan varhaisimpia kirjallisia vernakulaareja. Oksitaani tunnettiin ennen kaikkea trubaduurien kielenä, josta myös Dante ja Petrarca olivat inspiroituneet italian nostamisessa kirjallisuuden kieleksi latinan rinnalle 1300-luvulla.

Suomalaiset varhaiset romanistit, kuten Carl Gustaf Estlander (1834–1910) ja Werner Söderhjelm (1859–1930), pitivät yllä kansainvälisiä suhteita aikansa merkittävimpiin romanisteihin ja oksitanisteihin. Heitä arvostettiin tutkijoina, mutta myös oppiaineen kehittäjinä ja kielipolitiikkoina. Ranskan oksitanistit ja oksitaanin asemaa ajanut kulttuuripoliittinen ryhmä nimeltä Felibrige (ra. Félibrige) nobelisti Frederi (ra. Frédéric) Mistralin (1830–1914) johdolla ihailivat suomalaisten pyrkimyksiä kaksikielisen Suomen edistämiseksi ja suomen kielen aseman parantamiseksi.

Niin sanottujen kielitaistelujen lopputuloksena Suomesta tuli kaksikielinen, mutta ranska jäi käytännössä yksikieliseksi. Oksitaani ei enää automaattisesti kytkeydy romaanisen filologian

opintoihin Suomessa. Kysynkin, onko oksitaani malliesimerkki vähemmistökielestä, jonka kohtalona on ilman virallista nykykielen statusta jäädä eräänlaiseksi filologiseksi kuriositeetiksi merkittävästä historiasta ja alueellisista elvytysryityksistä huolimatta?

Susanna Niiranen, FT, dos. (JY). Historioitsija ja romaaninen filologi. Erikoistunut keskiajan ja uuden ajan alun tutkimukseen, väitellyt keskiajan oksitaaninkielisistä naistrubaduureista. Julkaissut laajasti trubaduureista, keskiajan lääkinästä, Katariina Jagellonicasta ja Sigismund II Augustuksen renessanssikirjastosta. Viimeisimmät projektit liittyvät trubaduurikäsitteisiin Vatikaanin kirjastossa, oksitaanin asemaan ja Felibrige-liikkeen naisiin sekä renessanssin väreihin, värjäreihin ja värisanastoon (Koneen Säätio).

Matti Peikola

Filologia historiatietoisuutena: huomioita englanninkielisten tekstieditöiden ’filologisuudesta’ uuden ajan alkupuolella

Filologian yhtenä tunnusomaisena piirteenä voidaan pitää historiatietoisuutta eli ymmärrystä siitä, että tarkastelun kohteena oleva teksti on syntynyt tiettyssä historiallisessa kontekstissa, jonka tapa jäsentää maailmaa poikkeaa nykyhetkestä eri tavoin (esim. Wenzel 1990: 12; Gumbrecht 2003: 3, 54–67; Lönnroth 2017: xv–xvi). Historiallinen ymmärrys on nähty myös tieteellisen tekstieditöinnin (’scholarly editing’) lähtökohtana (Tanselle 1995).

Tarkastelen esityksessäni filologisen historiatietoisuuden ilmenemismuotoja alun perin keskiajalla laadittujen ja käsikirjoituskulttuurissa levinneiden englanninkielisten tekstien 1400–1600-luvuilla julkaistuissa painetuissa laitoksissa. Missä määrin ja millä tavoin näiden laitosten painajat ja toimittajat kiinnittivät huomiota julkaisemiensa tekstien historiallisuuteen? Miten heidän osoittamansa filologinen historiatietoisuus (tai sen puuttuminen) ilmeni julkaistun tekstin kielellisissä ja typografisissa valinnoissa? Millä kriteereillä julkaistavan tekstin versio (esim. tietty käsikirjoituskopio) valittiin (vrt. Haugen 2014)?

Esitykseni keskeistä lähdeaineistoa ovat metakommentit, joissa varhaismodernit kirjanpainajat ja tekstien toimittajat selittivät ja perustelivat tekemiään valintoja lukijoille. Näitä kommentteja löytyy erityisesti esipuheista ja muista kirjan alkuun liitetyistä parateksteistä. Primaariaineiston olen poiminut lähinnä Early English Books Online (EEBO) -tietokannasta.

Tutkimus osoittaa, että vaikka varsinainen tieteellinen editointi keskiajan englanninkielisten tekstien kohdalla alkoi vasta 1800-luvulla, filologinen historiatietoinen ote oli läsnä monien kirjanpainajien ja toimittajien metakommenteissa jo 1500-luvulla. Julkaistavien tekstien historiallisuutta korostettiin erityisesti sen vuoksi, että niiden avulla haluttiin legitimoida tiettyjä teologisia, poliittisia tai juridisia näkökantoja.

Esitys pohjautuu tulossa olevaan artikkeliini ”Text editions and the philological tradition” *The New Cambridge History of the English Language* -teoksessa (toim. Merja Kytö ja Erik Smittberg). Tarkastelen artikkelissa edellä esitettyjä kysymyksiä varhaismodernin aineiston ohella myös 1800- ja 2000-luvun tekstieditöissä.

Viitteet

- Gumbrecht, Hans Ulrich. 2003. *The Powers of Philology: Dynamics of Textual Scholarship*. Urbana: University of Illinois Press.
- Haugen, Odd Einar. 2014. ”The making of an edition: Three crucial dimensions”. Teoksessa Daniel Apollon, Claire Bélisle and Philippe Régner (toim.), *Digital Critical Editions*. Chicago: University of Illinois Press, 218–233.
- Lönnroth, Harry. 2017. ”Introduction: Why philology matters”. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.), *Philology Matters!: Essays on the Art of Reading Slowly*. Leiden: Brill, xiv–xxv.
- Tanselle, G. Thomas. 1995. ”The varieties of scholarly editing”. Teoksessa D. C. Greetham (toim.), *Scholarly Editing. A Guide to Research*. New York: Garland, 1–32.
- Wenzel, Siegfried. 1990. ”Reflections on (new) philology”. *Speculum* 65: 11–18.

Matti Peikola on englannin kielen professori Turun yliopistossa. Hän on viime aikoina tutkinut mm. paratekstejä ja multimodaalisuutta myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun käsikirjoitus- ja painetuissa aineistoissa. Peikola johtaa Suomen Akatemian rahoittamaa Early Modern Graphic Literacies (EModGraL) -hanketta Turun yliopistossa (<https://blogit.utu.fi/emodgral/project/>).

Taneli Puputti

**“...disseminatae in omni Europa sunt...” –
Flavio Biondon (1392-1463) Decades-teoksen säilyneet käsikirjoitukset**

Renessanssihumanisti Flavio Biondolla (1392–1463) oli suuri vaikutus humanistisen historiankirjoituksen leviämässä. Tämän leviämisen keskiössä oli hänen laajin historiateoksensa *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades* (lyhyesti Decades, valmistui noin vuonna 1453), joka pitää sisällään Rooman heikentymisen jälkeisten vuosisatojen historian Rooman ryöstöstä vuodelta 410 aina Biondon omaan aikaan 1440-luvulle. Tämä 32 kirjaa käsittävä historiateos pyrkii jatkamaan antiikin historiankirjoituksen traditiota humanistisella otteella, mutta myös vakiinnuttamaan paavien aseman takaisin Roomaan, johon he olivat palanneet 1400-luvun alussa. Decadesin käsikirjoituskopioita on säilynyt 33 kappaletta. Ne sijaitsevat nykyään useissa eri Euroopan kirjastoissa; suurin osa on kuitenkin Vatikaanissa. Säilyneet kopiot sisältävät usein vain yhden dekadin (Decades oli jaettu kolmeen dekadiin, jokaisessa oli 10 kirjaa). Monissa kopioissa on lukijoiden reunahuomautuksia ja -merkintöjä.

Tässä esitelmässä luettelen säilyneet Decades-käsikirjoitukset, esittelen niiden kontekstin, paleografiset ja kodikologiset piirteet sekä selvinneet omistajat. Erittelen myös, mitkä kohdat ja teemat teoksesta kiinnostivat lukijoita. Käsikirjoituskopioista on havaittavissa eroja kiinnostuksessa eri dekadien välillä. Lopuksi luon alustavan hypoteesin kopioiden välisistä suhteista.

Taneli Puputti tekee väitöskirjaa Jyväskylän yliopiston roomaanisen filologian oppiaineessa. Hänen väitöstyönsä käsittelee Flavio Biondon historiateoksen säilyneitä käsikirjoituskopioita ja niiden lukijoita. Vuosina 2020–2021 hän toimi Suomen Rooman-instituutin silloisen johtajan työryhmässä. Hän osallistui myös vuonna 2022 päättyneeseen, prof. Outi Merisalon johtamaan, Lamemoli-hankkeeseen.

H. K. Riikonen

Arthur Långfors keskiajan ranskalaisten tekstien tutkijana ja julkaisijana

Arthur Långfors (1881–1959) oli Helsingin yliopiston roomaanisen filologian ylim. professori 1925–1929 ja varsinainen professori 1929–1951. Yliopiston rehtorina hän toimi 1945–1950. Suomen itsenäistyttyä hän toimi diplomaattina Madridissa ja Pariisissa 1918–1920 ja hoiti eräitä diplomaattisia tehtäviä myöhemminkin. Sotien välisenä aikana hän toimi kolmeen otteeseen Société des anciens textes français -seuran puheenjohtajana. Vuosina 1926–1956 hän oli helsinkiläisen *Neuphilologische Mitteilungenin* päätoimittaja. Pariisin, Oslon ja Glasgow’n yliopistot myönsivät Arthur Långforsille kunniatohtorin arvon, minkä lisäksi hänet oli kutsuttu useiden ulkomaisten tieteellisten seurojen jäseneksi.

Esitelmässä tarkastellaan Långforsia suomalaisen filologisen tutkimuksen (Estlander, Söderhjelm ym.) jatkumossa ottaen huomioon myös roomaanisen filologian kehitys Saksassa ja Ranskassa. Samoin tarkastellaan Långforsin toimintaa keskiajan ranskalaisen ja provensaalaisen

kirjallisuuden tutkijana ja julkaisijana verraten hänen käyttämiään menetelmiä ja periaatteita eräisiin muihin menetelmiin. Långforsin ja hänen oppilaidensa julkaisu- ja muu tutkimustoiminta kohdistui erityisesti 1100- ja 1200-lukujen vaihteessa eläneeseen Gautier de Coinciin (vrt. myös Anatole Francen romaanihahmo Sylvestre Bonnard!). Långforsin filologista tutkimusta edustaa myös keskiaikaisen ranskalaisen runouden ns. incipit-luettelo ja yhdessä Alfred Jeanroyn kanssa julkaistu ns. jeu-parti -runojen kokoelma. Esitelmässä otetaan huomioon myös Långforsin oppilaiden (joista muodostui suoranaisten koulukunta) filologinen toiminta.

H. K. Riikonen on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen emeritusprofessori. Muun tieteellisen toimintansa ohella hän on tutkinut oppihistoriaa ja julkaissut mm. Uusfilologisen yhdistyksen historiikin.

Minna Seppänen

Klassillinen filologia opettajan näkökulmasta – kenelle, miksi ja miten?

Käsittelen esitelmässäni filologian konseptia klassillisten kielten näkökulmasta, niin sanottuna kokemusasiantuntijana: olen toiminut syksystä 2012 lähtien Turun yliopiston klassillisten kielten ja antiikin kulttuurin oppiaineryhmässä opettajana. Vastuullani on ollut sekä kreikkalaisen että latinalaisen filologian opetusta. Käsittelen esitelmässäni konkreettisesti sitä, millaista näitä yliopistollista oppiaineita on opetettu ja hieman sitäkin, millaisia valmiuksia mieluusti näkisimme opiskelijoillamme olevan. Pohdin myös, miten filologinen näkökulma näkyy erilaisilla kursseilla, yhtäältä sellaisilla, joilla osallistujilta edellytetään joko latinan tai kreikan taitoa, ja toisaalta sellaisilla, joilla sitä ei edellytetä. Pysin käsittelemään filologisen näkökulman merkitystä hieman myös opiskelijan, niin pääaine- kuin sivuaineopiskelijankin, kannalta: mitä klassillisen filologian opiskelu heille antaa? Mikä on sellaista filologista ydinosaamista, jonka me opettajina haluaisimme heille välittää? Mitä on sellainen nimenomaan filologille leimallinen osaaminen, jolla sitä opiskellut erottuu muista ihmistieteitä opiskelleista, erityisesti sellaisia kieliaineita opiskelleista, joissa filologiset aspektit eivät ole erityisen huomion kohteena, ja vaikkapa historiatieteitä opiskelleista?

Minna Seppänen toimii klassillisten kielten yliopistonlehtorina Turun yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitoksella. Klassillisten kielten ja antiikin kulttuurin oppiaineryhmä käsittää kaksi pääainelaajuusena opiskeltavaa filologia-ainetta, kreikkalaisen ja latinalaisen filologian, sekä sivuainelaajuusena klassillisen arkeologian. Seppänen on väitellyt vuonna 2014 filologian varhaisiin juuriin liittyvällä aiheella (*Defining the art of grammar: Ancient perceptions of γραμματική and grammatica*). Filologian olemusta yleisemmin hän on yhdessä dos. Janne Skaffarin kanssa pohtinut teoksen *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* (toim. M. Luodonpää-Manni et al., SKS 2020) luvussa ”Näkökulmia filologiseen tutkimukseen”.